

ریاست جمهوری
سازمان برنامه و بودجه کشور
مرکز آمار ایران

تحلیلی بر میزان تولید و مصرف شیر در ایران

گردآورنده: زیبا منصوری

گروه آمارهای اقتصاد کشاورزی

شیر با ارزش ترین ماده غذایی است که تقریباً حاوی تمامی مواد لازم و ضروری جهت رشد و ادامه حیات است. شیر از چنان اهمیتی برخوردار است که میزان مصرف روزانه آن در یک کشور تا حد زیادی می تواند وضعیت تغذیه، بهداشت و تا حدودی سلامت افراد یک جامعه را نشان دهد. تأثیر شیر در سلامت جامعه موجب شده تا سازمان های بین المللی همچون سازمان غذا و کشاورزی (FAO)، سازمان جهانی بهداشت (WHO) و صندوق بین المللی کودکان (UNICEF) نسبت به مسائل مربوط به شیر و فرآورده های آن حساسیت نشان داده و شیر را به عنوان یکی از شاخص های تامین حداقل احتیاجات غذایی جوامع معرفی کنند.

اهمیت گاوداری های صنعتی در تولید شیر

قدمت گاوداری صنعتی در ایران به سال ۱۳۲۲ باز می گردد. در آن سال بدنبال افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی سیاست اصلاح نژاد و ورود نژادهای گاو شیری پر بازده اروپایی و آمریکایی به منظور تأمین شیر برای شهرنشینان در نظر گرفته شد با ادامه نرخ رشد جمعیت و با افزایش قدرت خرید مردم و ارتقای سطح فرهنگ و بهداشت، تقاضا برای شیر نیز افزایش یافت به تدریج با احداث اولین واحدها، گاوداری های پرورش دهنده گاو خارجی در استان تهران به صورت تخصصی در زمینه پرورش گاو شیری و پرواربندی گوساله شروع به کار نموده و تحت عنوان گاوداری صنعتی معروف شد. با تحولات گسترده ژنتیکی و اصلاح نژاد دام گاوهای پر بازده وارد عرصه تولید شدند. امروزه بیش از ۸۳ درصد کل شیر تولیدی جهان مربوط به صنعت گاوداری است.^۱ سهم تولید شیر گاوداری صنعتی علی رغم سهم کم تعداد گاوداری های صنعتی از کل بهره برداری ها دارای گاو و گوساله بیش از ۶۲ درصد است.^۲

انواع متداول گاوداری صنعتی در ایران

- گاوداری صنعتی پیشرفته و نوین که در آنها گاوهای پر تولید مانند هلشتاین، براون سویس و جرسی نگهداری می شود.
- گاوداری غیر صنعتی که گاوهای دورگه با آمیخته گری نژادهای خارجی ایرانی تولید شده اند، نگهداری می شوند.
- گاوهای بومی که در آنها گاو های گلپایگانی و سرابی و غیره نگهداری می شود.^۳

نتایج آمارگیری از گاوداری های صنعتی سال ۹۸ به شرح زیر تصویر روشنی از وضعیت این صنعت را نشان می دهد.

^۱ <http://www.fao.org/dairy-production>

^۲ نتایج آمارگیری از دامداری های کشور سال ۹۶ و نتایج آمارگیری از گاوداری های صنعتی سال ۹۸

^۳ مجله پژوهش راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی جلد ۳ سال ۱۳۹۷. صفحه ۶۳.

تعداد و ظرفیت گاوداری‌های صنعتی ایران

جدول زیر تعداد گاوداری‌های فعال از سال ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد. ۶۵ درصد از گاوداری‌های فعال صنعتی گاوداری‌های شیری هستند. تعداد گاوداری‌های شیری نسبت به سال ۹۵ بیش از ۲ درصد رشد را نشان می‌دهد این در حالی است که ظرفیت گاوداری‌های شیری نسبت به سال ۹۵ کمتر از ۰/۵ درصد رشد داشته است.

جدول ۱- تعداد و ظرفیت گاوداری‌های صنعتی سال ۱۳۸۹-۱۳۹۸

سال	۱۳۸۹	۱۳۹۲	۱۳۹۵	۱۳۹۸
تعداد کل گاوداری	۲۴۶۶۰	۲۵۳۵۳	۲۶۰۶۱	۲۶۹۸۳
گاوداری‌های فعال	۱۹۷۳۲	۱۸۲۹۹	۱۸۵۴۷	۲۱۷۰۹
تعداد گاوداری‌های شیری فعال	۱۳۴۵۵	۱۲۳۴۴	۱۳۱۹۳	۱۴۰۱۸
ظرفیت (راس)	۱۵۵۴۹۸۵	۱۸۱۵۴۸۰	۲۰۹۰۸۸۵	۲۱۲۰۲۶۶

منبع: مرکز آمار ایران، آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی ۱۳۸۹-۱۳۹۸

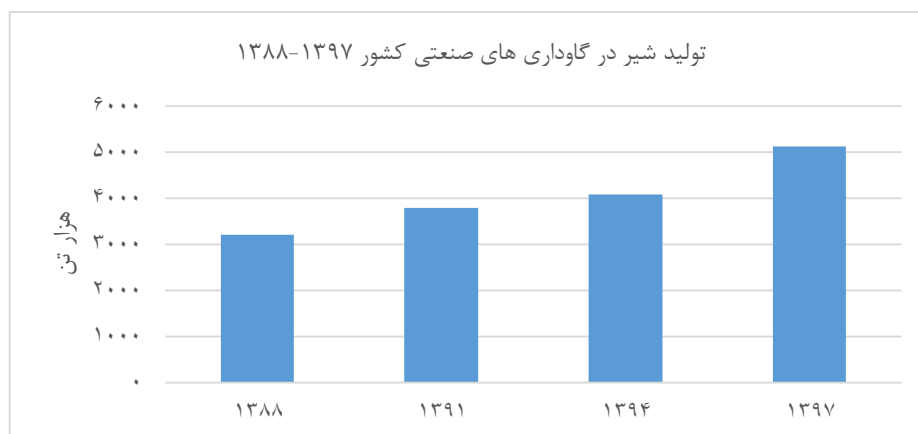
وضعیت تولید شیر در گاوداری‌های صنعتی کشور

از سال ۸۸ تا سال ۹۷ تولید شیر در گاوداری‌های صنعتی ۱,۸ میلیون تن افزایش داشته جدول ذیل مقدار تولید شیر در گاوداری‌های صنعتی در کل کشور را از سال ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷ بر اساس طرح آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی نشان می‌دهد. بررسی نتایج طرح نشان می‌دهد در سال ۹۷ از ۱۴۰۱۸ گاوداری فعال شیری به میزان ۵ میلیون تن شیر تولید می‌شود که بیشترین میزان تولید در استان تهران با ۱۱۰۶ هزار تن و استان اصفهان با ۹۷۳ هزار تن است.

جدول ۲- مقدار تولید شیر در گاوداری‌های صنعتی کل کشور (هزار تن)

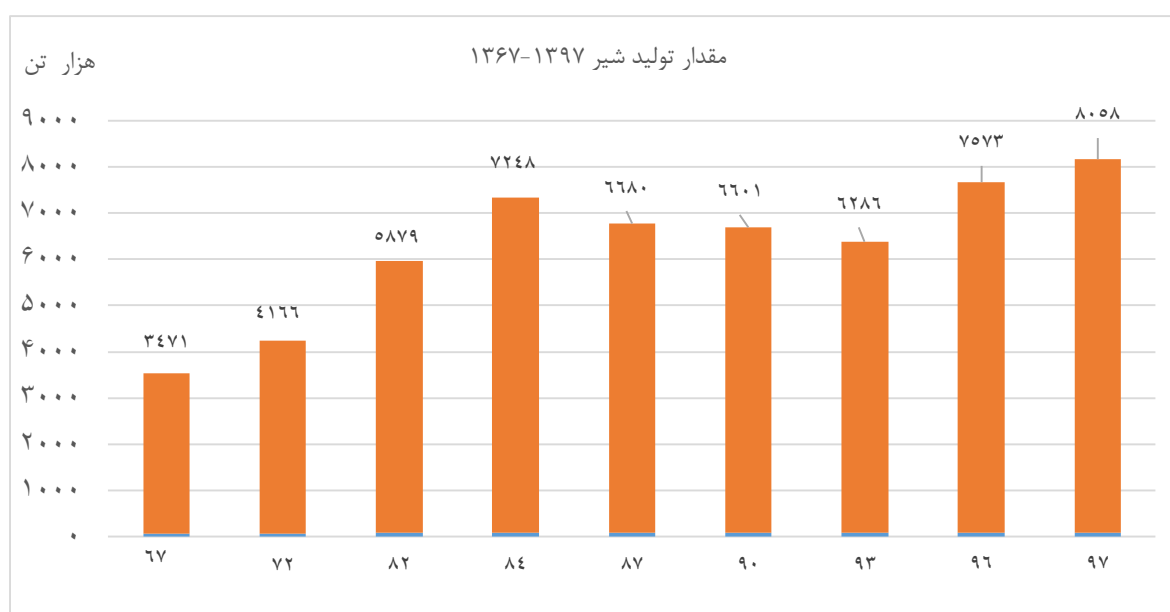
سال	۱۳۸۸	۱۳۹۱	۱۳۹۴	۱۳۹۷
مقدار تولید شیر	۳۲۱۶	۳۷۹۳	۴۰۸۷	۵۰۰۴

منبع: مرکز آمار ایران، آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی ۱۳۸۹-۱۳۹۸

مقدار تولید شیر در ایران

میزان تولید شیر در کشور از سال ۱۳۶۷ الی ۱۳۹۷ به میزان ۴,۶ میلیون تن افزایش یافته است شیب افزایش تولید در این سال‌ها تقریباً مشابه است. در سال ۱۳۸۷ کاهش تولید به دلیل خشکسالی و سرمای شدید بود به گونه‌ای که میزان تولید شیر با کاهش ۵۶۸ هزار تنی مواجه شد. علاوه بر آن اجرای ناقص قانون هدفمندی یارانه‌ها نیز از جمله مسائل تاثیرگذار در تولید شیر بود. در آذر ماه ۱۳۸۹ قانون هدفمندی یارانه‌ها موجب افزایش قیمت نهاده‌های تولید، قیمت حامل‌های انرژی در گاوداری‌ها و هزینه حمل و نقل شد همین امر بر کاهش تولید شیر در آن سال‌ها تاثیر گذاشت. از آنجا که آخرین طرح آمارگیری از دامداری‌های کشور در سال ۱۳۹۶ انجام شد در جدول زیر مقدار تولید شیر در سال ۹۷ در کل کشور از رشد متوسط سال‌های ۹۳ و ۹۶ استفاده شده است.

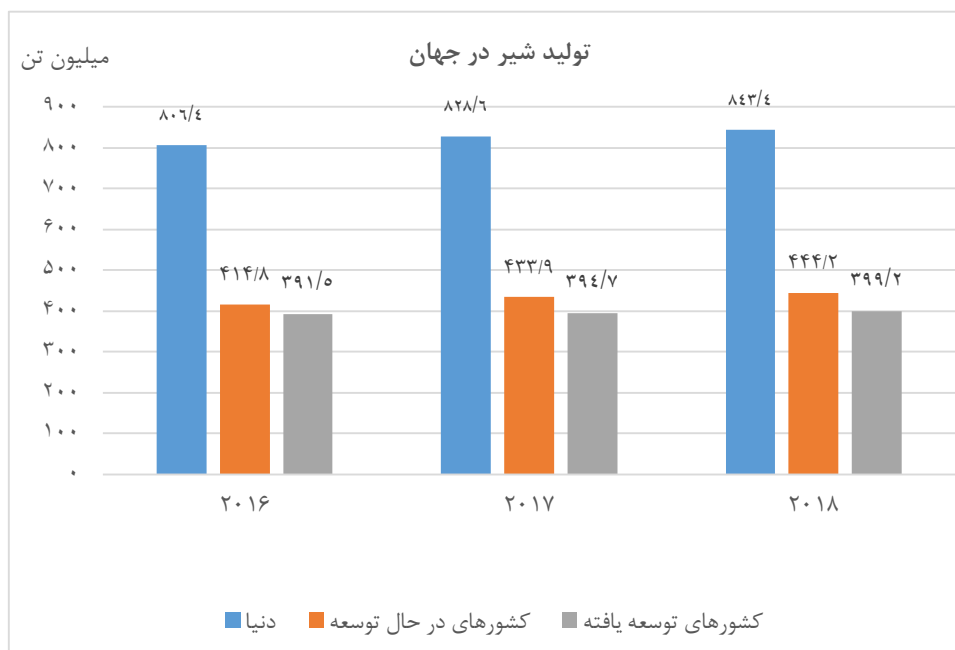
تولید شیر در جهان

تولید شیر در دنیا از ۵۲۲ میلیون تن در سال ۱۹۸۷ به ۸۴۳ میلیون تن در سال ۲۰۱۸ افزایش داشت که بیش از ۶۱ درصد افزایش را نشان می‌دهد. افزایش ۱/۸ درصدی میزان تولید شیر دنیا در سال ۲۰۱۸ نسبت به سال ۲۰۱۷ ناشی از توسعه تولید شیر در هند و اتحادیه اروپا، پاکستان و ایالات متحده است. این درحالی است که میزان تولید شیر در کشورهای در حال توسعه ۲/۴ درصد رشد را نشان می‌دهد.

جدول ۳- میزان تولید شیر در سال های ۲۰۱۸-۲۰۱۶ (میلیون تن)

سال میلادی	دنیا	کشورهای در حال توسعه	کشورهای توسعه یافته
۲۰۱۶	۸۰۶,۴	۴۱۴,۸	۳۹۱,۵
۲۰۱۷	۸۲۸,۶	۴۳۳,۹	۳۹۴,۷
۲۰۱۸	۸۴۳,۴	۴۴۴,۲	۳۹۹,۲

(FAO, OECD)

کشورهای عمده تولیدکننده شیر

در حالیکه تولید شیر در دنیا ۸۴۳/۴ میلیون تن در سال ۲۰۱۸ است. کشور هند با ۲۱ درصد از تولید جهانی بزرگترین تولیدکننده شیر در جهان است و پس از آن ایالات متحده، چین، پاکستان و برزیل قرار دارند. ده کشور عمده تولیدکننده شیر در ۲۰۱۸ که در جدول ذیل آمده حدود ۶۲ درصد از شیر دنیا را تولید می‌کنند سهم ایران در تولید شیر در همین سال حدود ۱ درصد از کل تولید شیر در جهان است.

جدول ۴- کشورهای عمده تولیدکننده شیر در دنیا سال ۲۰۱۸ (میلیون تن)

کشور	هند	آمریکا	چین	پاکستان	آلمان	روسیه	برزیل	نیوزلند	فرانسه	ترکیه
رتبه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
مقدار تولید شیر	۱۷۷.۱	۹۲.۸	۴۲.۲	۴۲.۲	۳۳.۷	۳۳.۷	۳۳.۷	۲۵.۳	۲۵.۳	۱۶.۹
درصد تولید شیر	۲۱	۱۱	۵	۵	۴	۴	۴	۳	۳	۲

(FAO, OECD)

مصرف سرانه شیر خانوار در ایران

امروزه میزان مصرف شیر و فرآورده‌های آن در هر جامعه یکی از مهمترین شاخص‌های توسعه فرهنگی به شمار می‌آید. در حال حاضر سرانه مصرف شیر بازای هر فرد ایرانی در خانوار در سال ۱۳۹۶ حدود ۳۰/۲ کیلوگرم است و در سال ۱۳۹۷ این رقم به ۲۸/۲ کیلوگرم رسید.^۴ مصرف سرانه شیر و محصولات لبنی که در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۰۷ کیلوگرم بود در سال ۱۳۹۷ به ۱۰۰ کیلوگرم رسیده است.^۵ در حالی که مصرف سرانه شیر در دنیا ۱۱۳ کیلوگرم است. آمارهای متفاوتی از مصرف جهانی شیر ارائه می‌شود از ۱۴۴ کیلوگرم تا سرانه ۳۰۰ کیلوگرم در اروپای غربی اما آنچه مسلم است این که سرانه مصرف شیر در کشور ما فاصله زیادی با سرانه جهانی و کشورهای در حال توسعه دارد.^۶

مقایسه تولید شیر و مصرف شیر و انواع فرآوردهای لبنی در کشور

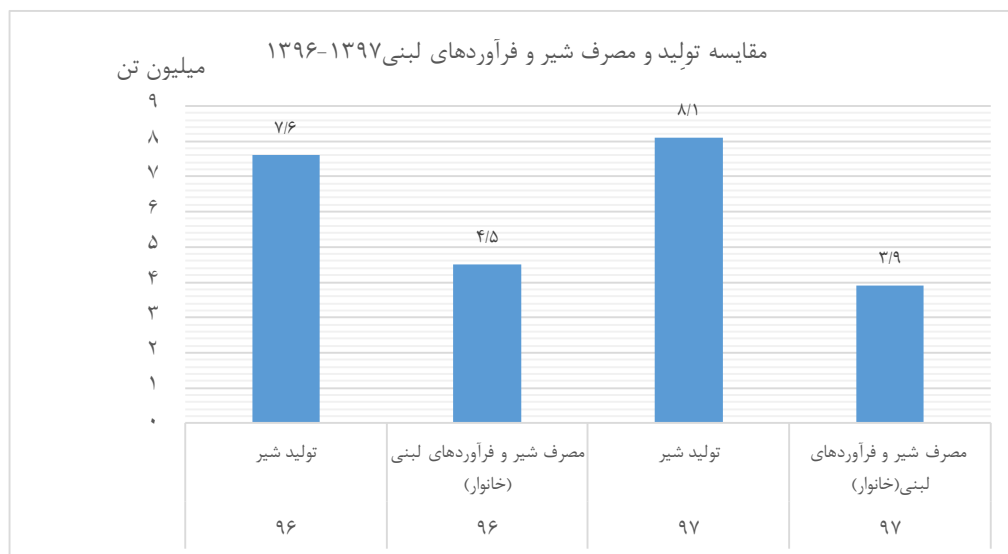
بر اساس نتایج آخرین آمارگیری دامداری کشور که توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۶ انجام شده است. مقدار تولید شیر کشور ۷/۶ میلیون تن بود. در این سال مقدار مصرف انواع شیر و فرآورده‌های لبنی در خانوار بر اساس نتایج هزینه درآمد خانوار ۴/۵

^۴ طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی، ۱۳۹۷-۱۳۹۶

^۵ قصوری ش، قاسمی عنجه نازی م / برآورد مقدار مصرف کالاهای اساسی در کشور ۱۴۰۰-۱۳۹۰.

^۶ سایت <https://www.clal.it>

میلیون تن بوده است. در سال ۱۳۹۷ میزان تولید شیر ۸/۱ میلیون تن بود.^۷ در همین سال مصرف انواع شیر و فرآورده های لبنی در خانوار ۳/۹ میلیون تن است. این نشان می دهد روند مصرف شیر در کشور سیر نزولی داشته که می توان گفت قدرت خرید مردم و شرایط اقتصادی جامعه در این امر نقش بسیار مؤثری دارد.

نتیجه گیری و پیشنهاد

از آذرماه سال ۱۳۸۹ به بعد قطع یارانه شیر موجب افزایش هزینه های تولید و افزایش هزینه های تمام شده فرآورده های لبنی شد. از سال ۹۰ تا ۹۳ قیمت شیر پاستوریزه ۲/۵ برابر شد و در سال ۹۷ قیمت شیر پاستوریزه طی ۸ ماه با رشد ۶۶ درصدی مواجه شده است.^۸ متأسفانه فرهنگ مصرف مواد لبنی در کشور مناسب نیست و تغییرات قیمت یا درآمد منجر به کاهش مصرف مواد لبنی می شود. سرانه پایین مصرف شیر می تواند مشکلات زیادی را برای سلامت مردم از جمله پوکی استخوان، کوتاهی قد، پوسیدگی دندان ها و .. ایجاد کرده و در سال های آینده هزینه های بیشتری را برای درمان به جامعه تحمیل کند. از آنجا که کشورهای مختلف دنیا از سیاست های متنوع حمایتی در بخش تولید و مصرف محصولات لبنی استفاده می کنند در کشور ما نیز حمایت از تولیدکنندگان و مصرف کنندگان شیر و محصولات لبنی باید مورد توجه دولت باشد (مانند توزیع شیر رایگان در مدارس، توزیع شیر یارانه ای، کاهش هزینه های تولید و.....).

^۷ برآورد رشد متوسط از طرح آمارگیری دامداری های کشور ۱۳۹۶ و ۱۳۹۳
^۸ طرح شاخص قیمت مصرف کننده خانوارهای شهری و روستایی ۱۳۹۷

منابع:

- ۱- <http://www.fao.org/dairy-production-products/production/en>
- ۲- مرکز آمار ایران - نتایج آمارگیری از دامداری‌های کشور سال ۱۳۹۶
- ۳- مرکز آمار ایران - نتایج آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی سال ۱۳۹۸
- ۴- مجله پژوهش راهبردی در علوم کشاورزی و منابع طبیعی جلد ۳ . صفحه ۶۳
- ۵- مرکز آمار ایران - طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۷
- ۶- قصوری ش ، قاسمی عنجه نازی م / برآورد مقدار مصرف کالاهای اساسی در کشور ۱۴۰۰-۱۳۹۰
- ۷- <https://www.clal.it>
- ۸- مرکز آمار ایران - طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۳
- ۹- مرکز آمار ایران - طرح شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای شهری و روستایی ۱۳۹۷-۱۳۹۶